

891. 99

W-81

29-52/3
ՀԿՄԸ
127
ՀԿՄԸ
ՀԿՄԸ

12

891.99
Վ-8160

ԱՏՐՊԵՏ

9 NOV 2010 11 JAN 2009

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Հ.Ս.Ր.Ա. ԸՊԲԼԻԿԱՆԱ ԲԻՈԼՈԳԻԱ
7/11-1922
ԻՊՈՅՈՒՆ, ՄԻՅՈՒԿԻՆՆԱ
Մ. ԱՅԱՆԻՇԱՆԻ ԱՆՎՈՆ

00
-ԱՏ

Վ Ի Շ Ա Պ Ա Մ Ա Յ Բ

Պ Ա Տ Մ Ի Ա Յ Բ

1001
984

Տպարան «Շ Ի Ր Ա. Կ» Ալեքսանդրապոլ
ՌԶԺԲ

213

21 FEB 2013

27226

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿԱԶՄԵՆՏԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԿԱԶՄԵՆՏԱՆ

000
ՀԱ-30

Ն Ա Ն Ա Բ Ա Ն

Վիշապների մասին մեր ժողովրդի մէջ եղած աւանդութիւններն այնքան բաղմազան են, որ ամեն մի գաւառում կարելի է տարբեր պատմութիւններ և առասպելներ լսել: Շատ մանուկ հասակից այս մասին լսածս նկարագրութիւններն այնպիսի խոր տպաւորութիւն էին թողել, որ սրանից տասը տարի առաջ գրել ու հրատարակել եմ «Վիշապը», «Վիշապի Առազաստը» և ուրիշ լեգենդաներ:

Անհերքելի է, որ Հայաստանում ամենավաղ ժամանակներից գոյութիւն է ունեցել ջրապաշտութիւնը: Ինչպէս Նեղոսը եզրպատեցիների, Գանգէսը՝ Հնդիկների, Եփրատը՝ Քաղզէացիների պաշտաման առարկայ է դարձել, այնպէս էլ Հայկական դեռերը (խաղաղան «Նէհրի» կամ «Նայիրի») լճակները, աւազանները պաշտամունքի առարկայ են եղել այն Խաղզերի համար, որոնք վաղ ժամանակներից բնակութիւն էին հաստատել Նէհրիների ըզխած բարձունքներում (Ուրարտայում):

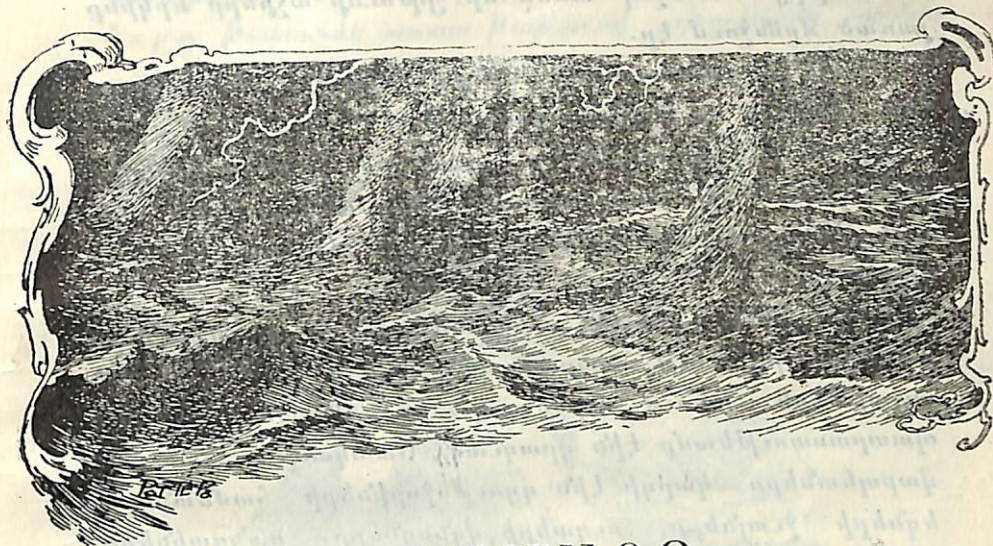
Վանի ջրանցքները, Տոսպի արհեստական լճակները, Կապիլուի (Շիրակում) արհեստական աւազանը, Մասիսի, Արագածի, Զարիշափի և ուրիշ լեռների բարձունքներից սկսած և մինչև դաշտերը տարածւած առուները, մանաւանդ Մուգանի գաշախի մեծամեծ ջրանցքները ապացուցանում են, թէ ինչ մեծ խնամք են ունեցել Խաղզերը երկրի սոսկման գործում: Զրի ստեղծագործութեան, արարչագործութեան, մաքրութեան և սրբութեան մասին եղած աւանդութիւնները այնքան խոր արմատներ են թողել ժողովրդի սրտի խորքերում, որ քառասուն դար անցնելուց և այնքան կրօնական վերանորոգութիւններ կատարելուց յետոյ, այսօր դարձեալ անզգայաբար կրկնուում են:

Ժողովրդի մէջ կենդանի մնացած աւանդութիւնները, գրականութեան մէջ վիճալագակց մասին եղած հատ ու կտոր ակ-

նարկութիւնները, Վիշապի, Զրմօր, Զրհարսի, Յուշկապարիկների, Փէրիների, Այծքաղի, Վիշապառուծի, Ալբերի, մանուսանդ Վարդենների, Ոսկիամօր և Տիւրի մասին եղած հէքիաթներն ու առասպելները ցոյց են տալիս, թէ ինչ խոր արմատներ է ունեցել ջրապաշտութիւնը մեր երկրում:

Այս բոլորը, մանուսանդ անցեալ տարի Վիշապազանց բարձունքում պրօֆ. Մարրի գտած վիշապների որձաքարէ արձանները և նրանց Սալգէական ծագումը, ինձ ստիպեցին վազուց ի վեր ուսումնասիրածս այս երկը գրի առնել առասպելական ձևով և մեր պատանեկան աշխարհի ընթերցանութեան նիւթ մատակարարել՝ մեր երկրի Սալգէական շրջանի ջրապաշտական դիցաբանական աշխարհայեացքի մասին:

Աստուածներ

Վ Ի Շ Ա Պ Ա Մ Ա Յ Ր

Ամառան ջերմ ու պայծառ օր էր:

Կէսօրեան արեգակի ջերմ ճառագայթների խիստ տոթի ներգործութիւնից գալարել, սմբել էր կենդանութիւնն ու բուսականութիւնը: Մարդիկ քաշւել էին սազարթախիա ծառերի, շաքների տակ, կամ մտել էին ներքնատները գովանալու և հանգստանալու: Կենդանիները, թռչունները, նոյն իսկ միջատներն ու մթղուկները պատուարւել էին տերևների, քարերի տակ, ապառաժի ճեղքերում, խոյս էին աւել կիզիչ արևի խանձող ճառագայթներից: Ծառերի տերևները, պարտիզի ծաղիկներն ու բանջարները, բամբակի թփերը, նոյն իսկ բրնձի մարկի մէջ ճոճուող եղէգները թռուտել, թորմշել էին: Գոմէշները մտել էին գետերի, լճակների կամ ճահիճների ջրերը, տարածւել, հովանում էին: Գետինը սոսկալի տոթից տեղ-տեղ ճաքճքել էր, ծառերի արմատները դուրս էին թափւել, չորացել ու ճեղճուել էին:

Տոթից հառաչող ամեն մի շրթունք աչքերը երկինք յառած մրմնջում էր.

— Ա՛խ, գթառատ Տէր, մի քանի կաթիլ անձրև շնորհիր, ողորմիր ու աշխարհ զովացրու:

Նոյն իսկ անասունները բառաչելով, կարծես երկնքից թոն ու թաթալ էին աղերսում: Թոռումած բոյսերի ցրմքած թուլացած կատարները վար էին կախել, անձրևի սպասում:

Այս խեղդող տոթին Արարատեան դաշտում, Դւին քաղաքի արևելքում տարածւած բլրակ աւանում մի մեծ ապարանքի շւարում սպասաւորները ճանապարհորդական պատրաստութեամբ էին զբաղւած: Յատկապէս կանչւած վարպետները կարգի էին գցում ջորիների համետները, եզների ջւահները, ուղտերի վզնոցները, զանգակները, բոժոժները, ձիերի սանձերն ու թամբերը: Մի կողմը ջորիների, մատեանների ամբակներն էին տաշում ու պայտում, միւս կողմը պայուսակներն ու պարկերը մաքրում, մաղախները կարկատում: Բակում հիւսները պտղաբաններն էին վերանորոգում, ներկում, զարդարում:

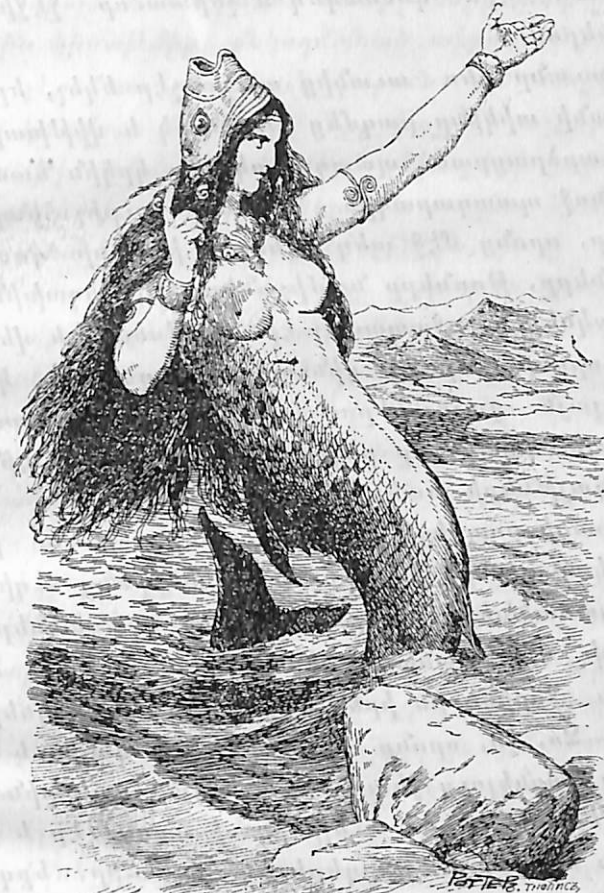
Վարպետների պահանջած իրերի մատակարարներն ու մառանապետները մեծ հապճեպով նրանց հասցնում էին: Թէև օդը շնչահեղձ դարձնելու աստիճան ջերմացել էր, բայց վարպետները անընդհատ շարունակում էին վերանորոգութիւնը խիստ շտապ:

— Շտապեցէք, գոռում էր կալւածատէր եզնակ իշխանը, գուր ժամ մի վատնէք: Այսօր անշուշտ նւիրակի հետ ճանապարհ պիտի ընկնէք, որ առաւօտ Վարդհնէրի տօնին հանդիսատես լինենք Վիշապամօր այցին և ականջներով լսէք նրա պատգամները:

Դուռ ու բակ լցւել-կտրել էին դրացիներն ու ծանօթները, որոնք անվերջ կրկնում էին.

— Երանի՛ ձեզ, երանի՛ աչքերիդ. թող Վիշապամօր

հաճելի լինի ձեր պատարագը և նա որդուն՝ Վիշապամօրը թախանձէ առատ թաթալով օգնութեան հասնելու մեր հանդաստանին:

Յետինք դեռ չեղած եզնակ իշխանի ապարանքից դուրս եկան և ճանապարհ ընկան ուխտաւորները իրենց բեռնաւորւած ջորիներով, ուղտերով, գրաստներով և եզներով: Սրանց շրջապատել էին գոյնզգոյն տարագներով զարդարւած ջորեպաններն ու անասնադարմանները, որոնք աղմկալի առաջ էին գնում անվերջ զննելով անասունների

բեռներին: Սպասաւորներն խայտաճամուկ տարազի նման բազմերանգ զարդարւած էին կարաւանի գրաստները իրենց զարդարուն վզնոցներով, երասանակներով և բեռները ծածկւած էին գունազեղ և շերտաւոր ջէջիմներով, կարպետներով:

Կարաւանը դեռ աւանից դուրս չէր եկել, երբ Եզնակ իշխանի տիկինը բազմեց սպիտակ և վիթխարի ջորիների բարձրացրած պատգարակը իր կրկին նաժիշտներով: Տիկնոջ պատգարակին հետևեցին ուրիշ հինգ պատգարակներ, որոնց մէջ տեղ բռնեցին իշխանի գաւորիկները, հարսները, թոռները նաժիշտներով և աղախիմներով: Պատգարակներին շրջապատել էին վաթսուներ և վեց կրտրիճ ձիաւորներ, որոնք զինւած էին գօտուց կախւած կարճ ու լայն դաշոյններով և երկար նիզակներով, երկձայր արոյրէ բզանները ոսկու նման շողշողում էին արեւի ճառագայթների տակ:

Մի քանի րոպէից պատգարակներն հասան բեռնակիրներն կարաւանին և շարունակեցին իրենց ուղին բեռնակիր անասունների վզերից կախւած զանգակների զօղանջիւնով: Չորեպանները յետ չմնալու համար անվերջ բզում էին ջորիներին իրենց սրածայր մահակներով և կրկնում.— Չո՛, չո՛, որոնք դաշտից դուրս գալիս և դարիվերի տակ հասնելուց յետոյ, աւելի դանդաղեցրին իրենց քայլերը: Գրաստներին աւելի խրախուսում էր և առաջ մղում այն երգերի և չւերգերի եղանակները, երգիչների ուժեղ և խրոխտ ձայնը, քան թէ Չորեպանների բզանները: Իսկ դաշտից դուրս գալուց և Գառնու հովիտը մտնելուց յետոյ, արևամտի ժամին, վերջալոյսի բազմերանգ գոյների, արծաթափայլ, ոսկեզեղուն ամպիկների և բոցավառ ու մանուշակի ցոլքերի ազդեցութեան տակ այնպէս էին երգում երիտասարդներն ու պատանիները, որ հովիտի ամբողջ կողերը— ապառաժներն ու բարձունքները

որոտնընդոստ արձագանք էին տալիս նրանց երգերին:

Գլխաւոր պատգարակի մէջ բազմած էր տիկին Անուշը՝ իշխանի սիրելին և ժողովրդի պաշտելի կինը, որի կողքերին չոքած մատաղահաս նաժիշտները անվերջ հովհարում էին կիսաթմիր ընկողմանած տիրուհուն: Անուշը դեռահաս չէր, նա քառասուն գարուն էր անցկացրել, բայց նրա կազմը, թարմութիւնը, փայլուն աչքերը, մանաւանդ սաթի նման սև ծամերի հիւսքերի շարանները տիկնոջը դեռատի օրիորդի տեսք էին տալիս: Նաժիշտները հաղիւ տառնահինգ տարեկան լինէին, բայց այնքան ուշեմ էին շարժւում, որ նկատողը կարող էր նրանց կրթութեան վրայ հիանալ: Նաժիշտներից մէկը ոսկեհեր, կապոյտ երկնագոյն աչքեր ունէր, միւսը շագանակի մազեր ձիթագոյն բիրերով: Երկուսի էլ մորթը ձիւնի նման սպիտակ էր, երկուսի էլ այտերը վարդի նման, իսկ շուրթերն ու ախանջները կարծես որթան կարմրով ներկած լինէր:

Թէ տիկինը և թէ նաժիշտները բեհեզի թափանցիկ հանդերձ էին հագած, տիկնոջը վարդագոյն, իսկ նաժիշտներինը մարմնագոյն, որոնց մէջ ամփոփւած մարմնի ձևն ու կազմը նկատուում էր: Տիկնոջ գլխի վարսակալը, ոսկեզօծ կապերն ու նրանց միջի գոյնզգոյն գոհարները նրան գանազանում էին հարձերից, որոնց վարսակալը թարմ վարդերից էր հիւսւած: Կարաւանի երիտասարդների և քաջամարտիկների աչքերն ու ուշքը կենտրոնացած էին տիկնոջ, հարսների ու օրիորդների պատգարակներին, որոնց բոլորի էլ հագուստի ու զուբսի մէջ շատ քիչ տարբերութիւն կար:

Զրահաւորւած կարիճները զնում էին պատգարակները շրջապատած, նետ աղեղները, սուր նիզակները միշտ ձեռքերին պատրաստ, շրջահայեաց, որ կարևոր դէպքում կարողանան անակնկալների դէմ մարտնչել, վայրի գա-

զաններից և լեռնական հրոսակներից պաշտպանել: Կտրիճ-
ները շրջապատած էին երկու դեռահաս իշխանի, որոնցից
անդրանիկը պատգարակների աջ և կրտսերը՝ ձախ կողմից
էին առաջնորդում հետևորդներին:

Ջորիներին, ուղտերին և գրաստներին բեռնաւորւած
տանում էին ուխտաւորների վրանները, փուածքը, ուտե-
լիքի պարկերը և գոհերը: Եօթը գարգարած երկծին խո-
շոր ցուլեր առաջ էին վարում, եօթը վարագ, յատկապէս
որսւած Արմաւիրի շամբում և փակած պատգարակ վան-
դակներում, կրում էին յատուկ գրաստներ: Եօթանասու-
նը եօթնական դառ և ուլ հինգական ամուան, եօթը մե-
ծամեծ վանդակներում գետեղւած էին հաւ, բադ, սագ,
տատրակ, կաքաւ, փասիան և աղաւնի, որոնք ուղտերին
էին բեռցած: Գրաստները տանում էին եօթը գոյգ այծի
տկերով գինի, եզներին բարձել էին եօթը կրկնա-
ջաւ շարմաղ ալիւր, եօթը մախաղ օսլայ, եօթը պարկ
չամիչ ու նուշ և եօթանասուն խախալով բաղարջ ու
գաթայ:

Բացի այս տիկնոջն յանձնւած էր ասւի, բամբակի,
քթանի և գոյնգոյն ու ծաղկէ նուրբ կտորներ բաշխելու
մեհենական սպասաւորներին, քրմուհիներին և քրմերին:

Կարաւանն անընդհատ բարձրանում էր Գառնիի ձո-
րով, օձապտոյտ ճանապարհով առաջ գնալով աուակի աջ
ու ձախ ափերով: Բեռնակիրների վզերից կախւած զան-
գակներն անվերջ գնդգնում էին, այդ ձայնի ներգործու-
թեան տակ անասունները շօրօրալով վեր էին բարձրա-
նում, կարծես անբան կենդանիներն էլ հասկանում էին,
թէ ուխտի— գւարճութեան էին գնում:

Երեկոյեան զով քամին սփռել էր հովութիւն, դաշտի
տօթից դուրս եկած կարաւանին տիրել էր ուրախութիւն
և հրճւանք: Ջիւաւորներն իրենց քաղցր ձայնով սկսել էին
երգել ու թնդացնել ձորը, զրաւելով ուխտաւորների ուշքն

ու միտքը: Դեռ արևի ճառագայթները չէին անհետացել,
երբ հեռւից նկատեցին Գեղարդի լեռնալանջերն ու ապա-
ռածի կողերում փորւած մեհեանի դռներն ու քարայր
բնակարանները: Շատ հեռւից արդէն նկատել էին մշտա-
վառ ճրագները, որոնց ձէթը, ճարպը և մոմը մատակա-
րարում էր ամբողջ դաշտը:

Ճրագվառոցին ուխտաւորները հասան Գեղարդի մ'ն-
հեւանը: Ջիւաւորներն իջևանեցին Վիշապաքաղին և Վիշա-
պափայլին նւիրւած տաճարի բակում: Տիկինն իր դու-
տրիկների և հարսների հետ իջան պատգարակներից, ան-
միջապէս վառեցին սպանդարապետանւէր մեղրամամբը,
բաժանեցին երկու սետին էլ, գնացին կանգնեցին ժայ-
ռամիջի ապառածեայ գաւթի հովանոցում, սպասելու մե-
հենական դռների բացման: Քուրմերն իսկույն իմաց տւին
քրմուհիների աւագուհուն, որը քարէ սանդուխներից ցած
իջաւ, սիրալիր ընդունեց ուխտաւորների ողջոյններն ու
մաղթանքները և նրանց ձեռքերից մոմերն առնելով մտաւ
մեհեան ճրագները վառելու Վիշապաքաղի և նրա զուգակ-
ցի՝ Վիշապափայլի անդրիների առաջ: Տաճարի խորքում,
ապառածի կողին, եօթն աստիճան պատւանդանի վրայ
կանգնած էին անդրիները: Այս պատւանդանների ետևը,
դարձեալ ապառածից, դուրս էր փորւած մի մեծ սեղան,
երկու գրկաչափ երկարութեամբ և երկու թիզ լայնու-
թեամբ:

Վիշապաքաղի և Վիշապափայլի անդրիները կանգնե-
ցրած էին բոլորովին մերկ, ամպերի գլխին, գեղարդա-
ծայր նիզակները ձեռքերին, դէմքերն աջ ու ահեակ,
կարծես սլանում էին երկնքում: Հողմերը նրանց մագերը
ժփացնում էին, ամպերը ձիւնափայլ ծիրանու նման տա-
րածւել էին նրանց չորս կողմը, թեթևի տւած, կարծես
թէ թռչում էին օդի մէջ: Նրանց վէս հայեացքից կայծեր
էին փայլատակում, նրանց շրթունքներից ու պնչներից

Թուում էր, թէ որոտներ էին թնդում: Հեռից, դռան քացւածքից զննում էին ուխտաւորները այս ահաբեկ տեսարանը և չօքէչօք երկրպագում, որ իրենց և իւրային-

ներին հաշտ աչքով նայեն սրտաների, փայլակների սրփռողները և իրենց հանդերն ու երամակները ազատեն շար պատուհասներից:

Այս միջոցին սպասաւորներն ու սպասուհիները բացին սլարկերն ու կապոցները, Վիշապաքաղի և Վիշապափայլի համար յատկացւած կերպասէ նւէրները, ուտելիքը և մեղրամոմերը դուրս բերին, տարան յանձնեցին քրմուհիներին յատուկ քարայրում: Այդտեղ քրմապեան առաջ եկաւ, ընդունեց վիշապաքաղի յատուկ գոհի այծիկներին, սրեց դանակը և անմիջապէս տւեց սպանողին, որը գոհերը գէնեց: Մինչ սպանողը կատարում էր իր սաշտօնը, քրմապետը եզի աքին թաթախեց գոհերի արիւնի մէջ և սրսկեց, գոհացողական աղօթքը մրմնջաց ու ասաց աչքերը երկինք յառած.

— Թո՛ղ քաղցրանայ Վիշապամօր և Վիշապահօր աչքը համայն աշխարհի վրայ, յատկապէս ձեր կալւածների, արօտների, պարտէզների և բանջարանոցների վրայ, դրանք ազատէ կայծակից, կարկտից, ցրտահարից, կրակից և այլ անակնկալներից: Աղերսում եմ Վիշապաքաղին, Վիշապափայլին, որ ամեն վտանգից Խալդի գաւակներին, ինչպէս Ռւրարդի, նոյնպէս Արտուրարդի սահմաններում, յատկապէս Բլրակի եզնակ իշխանի շնչաւոր և անշունչ ամեն մի ստացւածքը սաշտապանէ սպանգարատական պատուհասներից:

Իսկոյն այծերի մորթիները քերթեցին, որն էլ տիկ հանեցին, կրակները վառեցին, ճարպի կտորներից այրեցին և մսերից խորոված պատրաստեցին, որ կերակրեն մեհենական սպասաւորներին: Որխտաւորները իրենց զարդերից մեհենական մաս ու բաժին տալուց, լիաբերան օրհնութիւններ ու յուսադրութիւններ ստանալուց յետոյ, իրենց պայուսակներից ընթրեցին ու ճանապարհ ընկան դէպի Վիշապազանց բարձունքը:

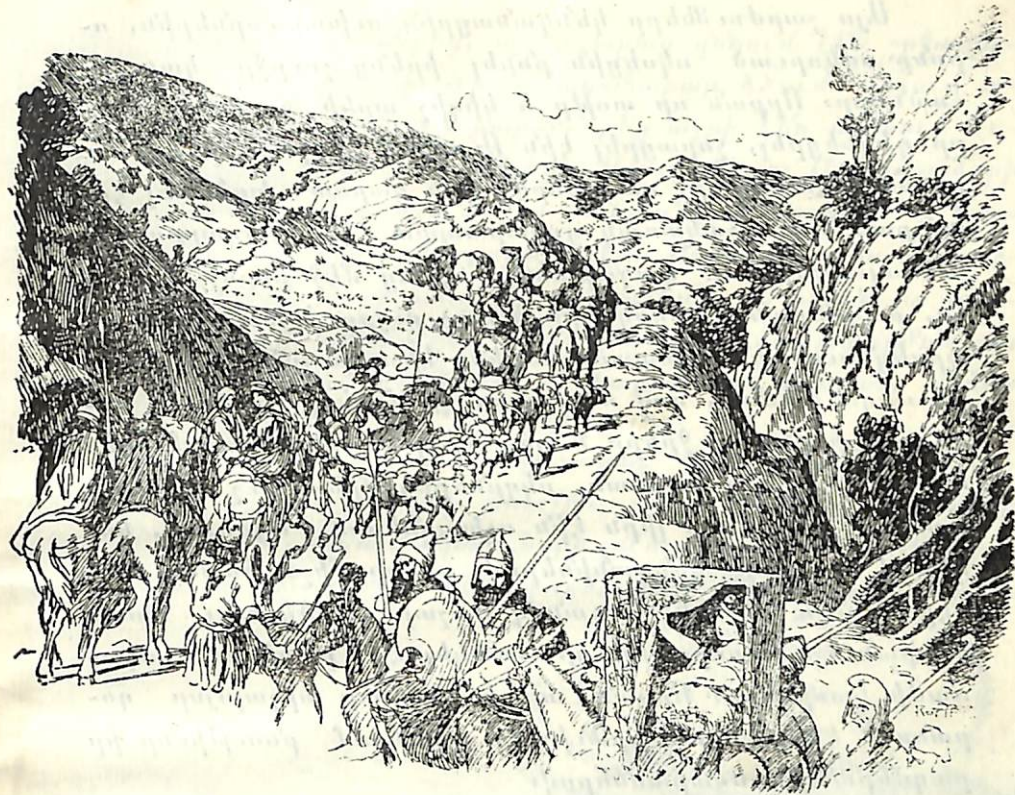
Պատգարակ նստելուց առաջ տիկինը համբուրեց, օրհնեց մի եօթը տարւան կոյս, որին հագցրել էին սպիտակ շորեր և զարդարել էին սպիտակ վարդերով և շուշաններով, առաջնորդեց Գեղարդի մեհեանի դռան առաջ, չոքեց և խնդրեց, որ այդ անմեղ աղջկան աղախին ընդունեն ծառայելու վիշապաքաղի և վիշապափայլի տաճարում: Քրմուհիներն իսկոյն առաջ եկան և կոյսի ձեռքից բռնելով տարան մեհեանի դաւիթը, որ այդ ընծայւած կոյսին զննէ աւագ քրմուհին և վճռէ, թէ կարելի է ընդունել: Քրմապետուհին չոքած խնդրւածք էր անում վիշապաքաղից, որ փորձանքներից ազատէ ուխտաւորներին: Այդ դիմումից սթափւած ետ դարձաւ, ոտից գլուխ զննեց ընծայւածին, քիչ խորհեց և ասաց ընկերուհիներին.

— Շատ գեղանի է դառնալու, գուցէ մի օր աւագի աստիճանի հասնի:

— Անշուշտ, պատասխանեցին բոլորը միաձայն և հաւանութիւն տւին ընծայւածին մեհեանական ծառայութեան ընդունելու:

Գոհ սրտով տիկինը իր շնորհակալութիւնը յայտնեց մեհեանական քրմուհիներին, քրմապետին և բարձրանալով պատգարակ, ճանապարհ ընկան դէպի իրենց ուխտատեղը—Վիշապազանց բարձունքը:

Աղջամուղջ էր, գիշերային մռայլը գեռ չէր անհետացել: Ամառւան տապ գիշեր էր: Թէև գեփիւօրը մեղմ փչում էր, բայց օդը, շուրը, մանաւանդ գետինն ու ապառաժները ցերեկը արևի ջերմ ճառագայթները տակ ախալէս էին բորբոքել ու տաքացել, որ ամբողջ գիշերը անցնելուց յետոյ, լուսադէմին էլ դարձեալ ջերմացնում էին անցորդին: Գեղարդի ձորից վեր էր բարձրանում ուխտաւորների կարաւանը, որի ազմուկը, գրաստների սմբակների դրմփումը, գանգակների ձայնը խանդարել էին բնութեան հանդիսար:

Բնութիւնը խաւարի և խոր քնի մէջ էր, դեռ վարդամատ արշալոյսը չէր բոցավառել արևելքը: Կարաւանն էլ գեռ լեռնադաշտը չէր բարձրացել, երբ նախ-արշալոյսի աղօտ շողքերը սփռեցան և արևելքում հորիզոնը ամպիկների և մառախուղի արանքից մութ-մանիշակագոյն երիզով զարդարեց: Իսկոյն ձիաւորներից աւագի սպիտակ նժոյգը խրինջաց և ցատկրտելով առաջ անցաւ: Իշխանների ձեռքերում ճոճացող նիզակների կրկին ծայրերը, սպիտակ թաղիքէ երկար քոլոզները, պղնձէ վահանները սկսեցին փայլվել արշալոյսի շողքերի դէմ: Սպիտակ նժոյգի կայտառ օտտումները ոգևորեցին միւս նժոյգներին, ձիաւորները խաւարի խոլ մտքերից սթափւած ասպանդակեցին երիվարներին՝ սանձերը պինդ-պինդ քաշեցին:

Այս շարժումները կենդանացրին ուխտաւորներին, որոնք ոգևորւած սկսեցին քննել իրենց շուրջը կատարւածները: Որքան որ տօթը և կիզիչ արևի ճառագայթները դեղնեցրել, չորացրել էին Ուրարդի դաշտի բերքն ու բուսականութիւնը, որ անձրևի ջրի կարօտ խանձել էր, այնքան նրա հակառակ դալարապատ էին Գեղարքունիի լեռնալանջերն ու գագաթները, որոնց մէջ քնքոյշ կանաչը, բազմերանգ ծաղիկների անուշ բոյրը հրապուրում ու արբեցնում էին ուխտաւորներին: Վիշապազանց բարձունքի մեզմ կլիման, զով ու խոնաւ քամիները, ցողն ու շաղը, աղբիւրների ջրերը և լճակները պաշտպանում էին այնտեղ դալարը զարնան սկզբներից մինչև ուշ աշունը: Այնտեղ արօտները լիքն էին ոչխարներով, այծերով, կովերով և վայրի կենդանիներով, որոնք միշտ ճարակ ունէին մինչև ձիւնի սաւանով դաշտի ծածկելը: Սոտն այնքան էր բարձրացել, որ ծածկել էր քարի ու ապառածի կտորները: Որքան տասիճանաբար արշալոյսը դօրանում էր, այնքան զրաւիչ էր դառնում բնութիւնը իր բազմերանգ տեսարաններով:

Այգուն հաճելի գեփիւօր, գեղազւարճ դալար տեսարանը, մոյգ-կանաչ անտառները, բարձրաբերձ ապառածները, ջինջ երկեքի տակ այնպիսի սքանչելի տեսարան էին կաղմել, որ զրաւել էին կարաւանի ոչ միայն բնքոյշ սեռի աչքն ու ունզը, ուչքն ու միտքը, այլ նոյն իսկ ջորեպաններն ու բանւորները հիացած էին բնութեան հրաշալիքներով: Կարաւանը գիշերն անընդհատ, մինչև լոյս շարունակելով իր ուզին, յոգնած ու դադրած, թուլացած ու տանջւած էր հասցրել ուխտաւորներին լեռան բարձունքը, բայց զով եղանակը, անուշ բոյրը, մանաւանդ արշալոյսի բազմերանգ տեսարանները այնպէս էին հրապուրել ուխտաւորներին, որ նրանք մոռացել էին իրենց չարգւած ոսկորների ցանն ու խոստուկը, գիւթւած բնու-

թեան հրաշալիքներից, անյագաբար զննում էին շրջապատը, հեռաւոր հորիզոնը և ազահաբար ծծում— շնչում անուշ բոյրը: Կռների բարձունքից աչքի էին ընկնում ծովահայեաց լեռնագագաթները, Սրագածն ու Ծաղկոցաձորի բարձունքը, Մասիան ու իր մանրունքը, Բարդոզն ու Սուկաէտը, որոնք շրջապատում էին Ուրարդի անաւոր դաշտը: Սրանց գերիշխում էր գեղատեսիլ Մասիան իր սպիտակափառ գագաթով, արծաթափայլ ճառագայթներով: Որքան վեր էր բարձրանում կարաւանը, այնքան վեհանում և սքանչանում էր տեսարանը:

Վերջապէս կարաւանը հասաւ Վիշապազանց սարահարթները, երբ արևի առաջին շողքը պսպղաց հորիզոնի ետեից և երկնքում նկատւեցին լուսափայլ ճառագայթները: Հեռից նկատւեցին վիշապազունները մեծամեծ աւազան-

1486
1001

ներն ու լճակները, իրենց լուրջ կապոյտ ջրերով, դալարապատ ափերով և միգապատ բարձունքներով: Լճակների հայելանման հարթ մակարդակների երեսին խսկոյն ցուլացին սպիտակ ձաճանչները, կարծես երկնային շողը վայրկեանական արագութեամբ արծաթապատեց ջրերի խաղաղ երեսները: Սհաւոր լեռնադաշտի երեսը ծածկւած էր մի քանի տասնեակ աւազաններով, սրոնց մէջ ամեն կողմից նկատելի էին սրբազան Վիշապազանց տոհմի ձկնանման անդրինները գանազան ձևերով ու դիրքերով: Սմեն մի աւազանում մի քանի տասնեակ Վիշապարձաններ էին կանգնեցրած, ձկի մարմնով, ուղղաձիգ, որոնց աչքերը երկինք յառած, բերանները վերի կողմը բացած, կարծես տքնում էին երկնքից ամպերը ցած քաշել, ծարաւներն յագեցնել, աւազանները լցնել, առունները յորդել և ջրերն իջեցնել դաշտերը, ոռոգելու աշխատաւորի հանդատանը:

Վիշապազունները ինչ դիրքով ու պատկերով որ երևացել էր ժողովրդին դարերի ընթացքում, կամ թէ նրանց ինչպէս էին երևակայել աւազանների սպասաւորները, երկրի գուսանները, մտքի քարոզիչները, այնպէս էլ արձանացրել էին քանդակագործները, այդ սրձաքար անդրիններով յաւերժացրել նրանց յիշատակը: Բազմաթիւ էին այդ հսկայ անդրինները, կերտել էին առանց խնայելու ջանքերն ու աշխատութիւնները:

Իշխանը — տիկին Սնոյշի անդրանիկը, շուրջը գննելուց յետոյ, մօտեցրեց իր յովտակը ուխտաւորների առաջնորդի ջորուն, և ցոյց տալով աւազանի մէջ կանգնեցրած ձկների որձաքարէ անդրիններն, հարցրեց.

— Ինչի՞ են ուղղաձիգ, պոչի վրայ կանգնեցրել ձուկերի անդրինները, չէ՞ որ ձկերը հորիզոնական ուղղութեամբ են լողում ջրի մէջ:

Ուխտաւորներին առաջնորդում էր Վիշապամօր վանքի նւիրակը, որը ման էր գալիս դաւառից գաւառ, վե-

րանսկում Վիշապազանց աուլի մաքրութեան, վերանորոգութեան, ջրի արդար բաշխման վրայ: Նա քարոզում էր անձնւիրութեամբ պաշտպանել և բարեկարգել առունները, կապել հողով Վիշապազանց տան հետ, ուխտի գնալ և ջրաբաշխութեան կանոնաւորման աջակցել: Նւիրակը ոչ միայն քուրմ էր, այլ նա նշանաւոր գեր էր կատարում քրմական շրջանում իր գիտութեամբ:

— Իշխան, պատասխանեց նւիրակը, դրանք ձկների անդրիններ չեն, այլ Վիշապամօր և նրա սերունդի պատ-

կերներն են այլևայլ ձևերով: Ինչպէս ծովի վրայ Մայր-Վիրապը—ինքը թաթարը ուղղաձիգ սիւնի նման կանգնում է, երբեմն միաժամանակ հինգ-տասը տեղ սիւնացած բներով, այնպէս էլ աւագանների մէջ նրա անդրինները կանգնեցրել են ձկնաձև, որոնց թիւը 666 է համարուում: Հնդկական քուրմերը իրենց ասուածների երեւոյթները հասցնում են 333 հազարի: Երեք թիւը նրանց համար սրբագործւած է, մենք ունենք սրբագործւած երեք զոյգ մի կենտ 7 թիւը, որը կազմում էր մեր եօթնանունը:

—Վիրապամայրը իսկապէս ինքը սրտեղ է սպրում, հետաքրքրւած հարցրեց իշխանը նւիրակից, որ սիրայօժար պատմում էր ունկնդիր երիտասարդին հին անցեալ նախորդներից իրեն հասած աւանդութիւնները:

—Նա միշտ այս աշխարհի վրայ է սպրում, գլխաւորապէս ջրերի մէջ, լճակներում, ծովերում, ասաց խօսակցութեան լրջութիւն տալով նւիրակը: Մայրը վիրապը ընդհանրապէս ծովերի երեսին է, որն անդադար շոգիացնում և գոլորշիացնում է ջուրը, մրրկում ու փոթորկում է ծովերը, որպէսզի առատ շոգի բարձրանայ դէպի երկինք: Երբ կարիքը սաստկանում է, նա յաճախ սիւնաձև կանգնեցնում է ծովի ջուրը և երկինք մղում, երբեմն նոյն իսկ ջուրը իր բովանդակած ձկներով և գետուներով դէպի ամպերն էր բարձրացնում: Մայր վիրապի անդրանիկը՝ Վիրապահայրը, որ միշտ երկնային բարձունքումն է, ամպերի գլխին, անվերջ վեր է ձգում, կլանում է ինչպէս գոլորշիները, նոյնպէս ծովի ջրի անոյշ մասը, թողնելով աղին ու լեղին յատակում: Վիրապահայրը այդ շոգիներից ամպեր է կազմում, տանում է ցամաքի խորքերը և երկնքից տեղատարափ վար է թափում երկրի երեսին, չորացած ու շիկացած գետինը ջրելու, հովացնելու, բոյս ու անասուն յագեցնելու, զովացնելու,

թարմացնելու, վերստին կեանք ներշնչելու, աճեցնելու, բազմեցնելու համար:

— Ինչից է առաջացել Վիրապամայրը:

— Նա լուսոյ հօրից՝ արեգակի բոցից բաժանուել է, եկել աշխարհս կազմել: Նա լուսոյ հօր մասն է: Վիրապամայրը չկարողանալով տանել երկնային ջերմութիւնը, անջառուել ու կազմել է երկիրը և կեանք է տուել, ինչպէս իր անդրանկին՝ Վիրապահօրը, նոյնպէս անդրանկունուն՝ Ոսկեմօրը, որոնք կենդանացրել են ու դարդարել ամբողջ աշխարհը: Վիրապահայրը երկնքից առատ թափում է երկիր ցոյ ու անձրև, Ոսկեմայրն էլ ոռոգելով այդ սիրոյ յորդառատ աղբիւրներով արտամղում է երկրի միջից անհուն և անսահման բարիք:

— Ուրեմն Վիրապագունները անջատ են սպրում:

— Բեղմնաւորման և աճեցման սահմանողները յաւիտենականապէս տապում են իրար սիրով: Լուսոյ հայրը Վիրապամօր անջատումից անհուն վշտով համակւած առաւօտից մինչև իրիկուն իր ճառագայթներով լողում է ջրերի երեսին, թափանցում է խորքերը, ձգում է իրեն Վիրապամօրը, բայց վերջինս իր հարագատների սիրուն չի կարողանում թողնել երկիրն ու վերադառնալ նախկին հուր հնոց Լուսոյ հօր բնակարանը: Վիրապահայրն ու Ոսկեմայրն անսահման ժամանակներից տապում են իրար սիրով, բայց այդ սէրը չի գօրում, որ մէկը ամպերից ցած գայ, անջրդի թողնէ երկիրը, կամ Ոսկիամայրը երկինք բարձրանալով՝ առանց բեղմնաւորութեան թողնէ երկիրը—անապասի վերածէ: Մայր ու որդի իրար հասնելու, իրար գրկելու ցանկութիւններից և ըզձերից բորբոքւած յաճախ ծովերի վրայ, թնւերն իրար նն տարածում, Վիրապահայրը ամպի կախւած բազուկներով, Վիրապամայրը ջրերի սիւնացած դաստակներով իրար գրկելու, կարօտներն առնելու, զգացումներն իրար հաղորդելու,

առանց սրտերի փափագներին հասնելու, ըստէական հանդիպումից յետոյ, վերստին անջատուամ են:

«Վիշապահայրն այնքան է սիրում կեանքը՝ բոյսն ու կենդանութիւնը, այնքան նրա սրտին մօտ է կենսական բեղմնաւորութիւնը, աճումն ու սնունդը, զարգացումն ու բարգաւաճումը, որ նա ծովերի շոգիացած ջրերը երկինք հասնելու պէս, իսկոյն թողնում է Վիշապամորն, անցնում է լեռները և աշխարհը ոռոգում, որպէսզի իր սիրելի Ոսկեմօր արտադրած կենդանութեան առատ ջուր հասցնէ, նրանց աճեցողութիւնը սաստկացնէ ու արագացնէ: Ոսկեմայրն, որ առատութեան եղջիւրներով ոռոգում է դաշտ, ձոր ու սար, հարազատ մօր նման դիեցնում է բուսական աշխարհը, իր կաթով անմահութիւն է բաշխում կենդանական աշխարհին, այնքան է հոգով կապւած այդ կենդանութեան հետ, որ թէև տառապում է Վիշապահօր սիրով, բայց նա յաւերժական կեանքն ու գոյութիւնը կենդանութեան աճեցման և բողբոջման մէջ նկատելով, չի թողնում երկիրն ու չի բարձրանում իր պաշտելի Վիշապահօր մօտ:

— Էլ ի՞նչ աստուածներ են, որ իրար սիրով տապում են և իրարից անջատ են ապրում, իրենց բաղձանքին չեն կարողանում հասնել, ասաց դեռատի իշխանը, ուշքն ու միտքը լարած լսելով նւիրակի նկարագրութիւնը:

— Շատ պարզ է, շատ որոշ, ասաց ժպտալով ծերուկ նւիրակը: Եթէ լաւ մտածենք, աշխարհում ոչ մի բոյս, ոչ էլ կենդանութիւն չենք կարող գտնել, որ աճած լինէր առանց Վիշապահօր զգալի ներգործութեան: Հեռացրու ջուրը, բաժանիր խոնաւութիւնը ամեն մի կենդանութիւնից, նա իսկոյն կը չորանայ: Իսկ չորանալը մահւան և ջնջման հետեանք է: Վիշապահայրն անջատել է Բիհուսից — արևից, որ կեանք տայ, յաւերժական կենդանութիւն բաշխէ աշխարհին: Եթէ կեանքը աշխարհում

մեռնի, մեռած է ինքը Վիշապահայրը իր ամբողջ սերնդով: Որովհետև անմահ է և յաւերժական Վիշապահայրը, նրա անմահութիւնը աշխարհի կեանքի մէջն է: Առանց ջրի աշխարհի երեսին չի կարող բեղմնաւորուել ոչ մի սերմ: Ամեն կեանք անմիջապէս կզաղարի, եթէ մի ժամ, մի օր գազարեցնէ Վիշապահայրը իր գորովալի ինամբը: Եթէ գաղարի կենդանութիւնը, իսկոյն պէտք է դադարած համարել Վիշապամօր գոյութիւնը: Նախ պիտի անհետանայ ջուրը — խոնաւութիւնը, ցողն ու անձրևները, որպէսզի ջնջւի կենդանութիւնը: Իսկ ո՞վ կարող է ջնջել ջուրը: Կենդանական և բուսական աշխարհը ինքը Վիշապահայրն է, կերպարանափոխւած պատկերներով, ինքն է, որ սնանում է Ոսկեմօր կաթով և ինքն է, որ իրեն կեանք է տալիս: Ո՞ր արարածը, ո՞ր գոյութիւնը կարող է ինքն իրեն չը սիրել, կարող է ինքն իր գոյութիւնը ջնջել: Ահա այս պատճառով Ոսկեմայրն ու Վիշապահայրը թէև իրարից անջատ են ապրում, իրար սիրով տառապում են, բայց ամեն ըստէ, ամեն մի վայրկեան իրար ընդհարում են: Նրանք իրենց բաղձանքին հասած են, միայն թէ իրենց գոյութիւնը յաւերժացնելու համար անջատ և իրար կարօտը քաշելով են ապրում:

— Ուրեմն մենք էլ Վիշապահօր մօտն ենք կազմում, մենք էլ աստուած ենք, մենք էլ Վիշապահայրն ենք, ասաց խոնուն դէմքով դեռահաս իշխանը:

— Այդ անկասկածելի է, իշխան, ասաց ձիու սանձը քաշելով կարաւանի դեկովարը և դառնալով տիկնոջը.

— Ահա արևի ճառագայթները հորիզոնից բարձրանում են, մենք էլ մօտեցանք Վիշապահայրն աւազանները: Հարկաւոր է կանգնեցնել կարաւանը, ցած գալ ձիերից և հետի շարունակել մեր ուղին:

Անմիջապէս ուխտաւորներն իջան իրենց նստած ձի-

Լրից, ւշատգարակներից և խումբ խումբ առաջ ընկան: Ջորեւոյանները կարաւանն ուղղեցին լճակների արեւմտեան բարձունքները, որտեղ բարձրացրել էին սև ու սպիտակ վրանները և գոյնզգոյն զարդարանքներով տաղաւարները: Խումբ խումբ բաժանւած առաջ էին գնում ուխտաւորները, մունջ, ամեն մարդ իր խոհերին անձնատուր եղած: Երբ նւիրակը մօտեցաւ խոհուն իշխան Յուլակին, վերջինս կրկին դիմեց նրան.

— Միթէ Վիշապամայրը մշտապէս ապրում է այս լճակներում:

— Ոչ, նա ամեն անգ է, բոլոր ծովերումն է: Ուրաբ-դայի մայր վիշապը թէև յաճախ յայտնւում է՝ Վիշապագանց աւազաններում, բայց նա միաժամանակ յայտնւում է Տոշպի, (Վանի), Պարսուայի) (Կապուտանի), Գեղամի (Սևանի), Ջարիշատի (Չլդը), նոյն իսկ Պոնտական և Կասպիականի ջրերում: Ինչ որ Վիշապահայրը երկնքում, նոյնն է Վիշապամայրը ծովերում, միևնոյնն է Ոսկեմայրը ցամաքի վրայ: Սրանք մի բնութիւն, մի կամք և միևնոյն ծագումն ունին: Նրանց ձգտումն է աճեցնել, զարգարել ամբողջ երկիրը և անապատներն էլ խլել Դևի իշխանութիւնից դրախտի վերածել:

— Եթէ այդքան սիրում են կեանքն ու բոյսը, եթէ կենդանութիւնը նրանց իսկական արտայայտութիւնն ու պատկերն է, ապա ինչի՞ են թողնում, որ Վիշապաքաղը Վիշապափայլի հետ կայծակով խփէ, այրէ ու փչացնէ կենդանիներն ու անտառները: Կամ ինչի՞ Վիշապաքաղը կարկտահարում է մեր այգիները, բանջարանոցները և արտերը:

— Սիրելի իշխան, Վիշապահայրը միշտ բարի է և կարեկից դէպի կեանքն ու կենդանութիւնը, անարկու դէպի չարն ու բարին բնաջնջողը: Վիշապահօր հակառակորդը՝ Սպանդական-Դեր, որ նրա եղբայրն է և ապրում է

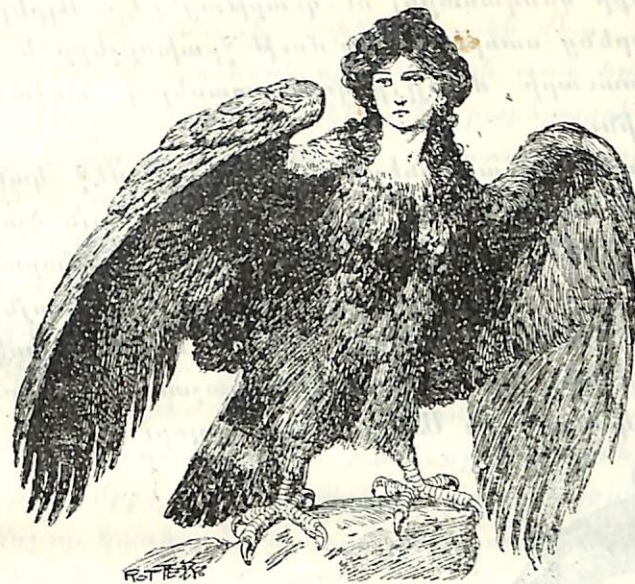
երկրի տակի սպանդաքապետական խաւարի ու կրակի սանձաններում, միշտ տքնում է բնաջինջ անելու կեանքն ու կենդանութիւնը և աշխարհ վերադարձելու հրոյ բոցերի թագաւորութիւնը: Վիշապահայրը առատաբար և անխնայաբար բաշխում է ջրային անհուն բարիք համայն կենդանութեան հետ, նոյնպէս իր տիպարի, իր հոգու բնակարան մարդուն, որը տիրում է աշխարհի բերքին: Բայց երբ Դևի հոգուն բնակարան դարձած անկուշտ մարդիկ բռնութեամբ և նենգութեամբ իրարից յափշտակում են երկնահնորն ողորմութիւնը, անապական ջուրը, պատճառ են դառնում իրար հանդերի, պարտէզների, նոյն իսկ կեանքերի չորանալուն, վշտակոծ հայրը ժամանակաւորապէս դառն մտքերին տարւած ուշքը ցրում է, Վիշապաքաղն ու Վիշապափայլը ասպարէզ են դուրս դալիս որոսներով, կայծակներով և պատժելու մեղաւորներին, կենսասպաններին: Այսպիսի պատուհաններից ազատելու համար մարդիկ պարտաւոր են երբէք չը յափշտակել, չիւրացնել իրենց ընկերների այգին, մարգը, բանջարանոցը, արտը, եղն ու գոմէշը, կթանն ու բեռնակիրը, որոնք օգնում են երկրի մշակութեան ու ծաղկման, կատարելագործութեան, զարգացման, սնունդին ու հագուստին: Ամեն մի անհատ, որպէս մի հիւլէ Վիշապամօր գերիշխանութեան, պարտաւոր է իր համանմանին պաշտպան կանգնելու, օգնելու, նրա իրաւունքը ոտնահարողի դէմ կուելու և գոնւելու, ինչպէս ամեն մի անհատի համար անխոնջ տքնում են Վիշապահայրը, Ոսկեմայրը իրենց հարազատներով: Պէտք չէ ստոր արարքներով զայրացնել Վիշապահօրը, որպէսզի հնարաւորութիւն գտնեն Վիշապաքաղն ու Վիշապափայլը այցելելու մեր դաշտերն ու լեռները, որոնք վրէժինդրութեամբ լցւած դէպի կեանքն ու կենդանութիւնը այրում ու փշրում են աշխատաւորի մշակութիւնը: Վիշապաքաղը Սպանդաքապետական հրից է կազմւած,

որը բողբոջելու յասկութիւնից զրկւած է, այդ պատճառով էլ նա անեցողութեան հակառակորդ է: Վիշապապիայը փայլատակում է, անգլթաբար կայծակնահարում աջ ու ձախ կենդանութիւնը, իսկ Վիշապաքաղը որոտում է, դղրդացնում, սասանեցնում է աշխարհս: Այս պատճառով յափշտակողները զրկողները դատապարտւած են այդ գոյզին գոհեր մատուցանելու, կոյսեր ընծայելու, սրանց սրտերն ամոքելու, որպէսզի ազատեն դրանց զարհուրելի վրէժխնդրութիւնից և պատուհաններից: Երէկ իրիկուն անշուշտ նկատեցիր Վիշապաքաղի մեհեանի որմերի վրայ քանդակւած բազմաթիւ երկծայր, կայծակնացայտ, ոսկեփայլ, յղկուն Գնդարդները, որոնք գործածում են ամպրոպային որոտներով երկնքից ի վեր իջնելիս, շանթեր ու բոցեր տարածելիս, բոյս ու կեանքն այրելու, մրկելու և ջնջելու համար:

Այս պատմութեան տպաւորութեան տակ առաջ էին գնում նւիրակն, իշխանը և ընկերակիցները դէպի մեծ աւազանի ափը, ուր սովորաբար երևում էր Անոյշմայրը, կամ Վիշապամայրը ուխտաւորներին, նրանց երկրպագութիւնն ընդունում և երբեմն էլ պատգամներ էր տալիս: Վիշապամայրը երևում էր միայն պարզ օրերին, արևի բարձրանալուն մօտ: Այս պատճառով շտապում էին բոլորքէ առաջ հասնել լճակի ափին, տեսնել Անոյշմայրը, նրա օրհնութիւններին ու պատգամներին արժանանալ:

Ծայրուն սառը գեփիւոր փշում էր: Հովի մեղմիկ սուլոցների հետ լսում էին Յուշկապարիկների երգերի քաղցր եղանակները, որոնք Արշալոյսին խումբ խումբ բոլորւած վիշապանէր անդրինների շուրջը մեղմ և սրտազրաւ ձայնով մեղեդիներ երգում էին, կենդանիների ուշքըն ու միտքը կենդրոնացնում աւազանի ջրերի կողմը, ուր սովորաբար յայտնւում էր Վիշապամայրը:

Յուշկապարիկների ձայնը ոչ միայն գրաւել էր ուխտա-

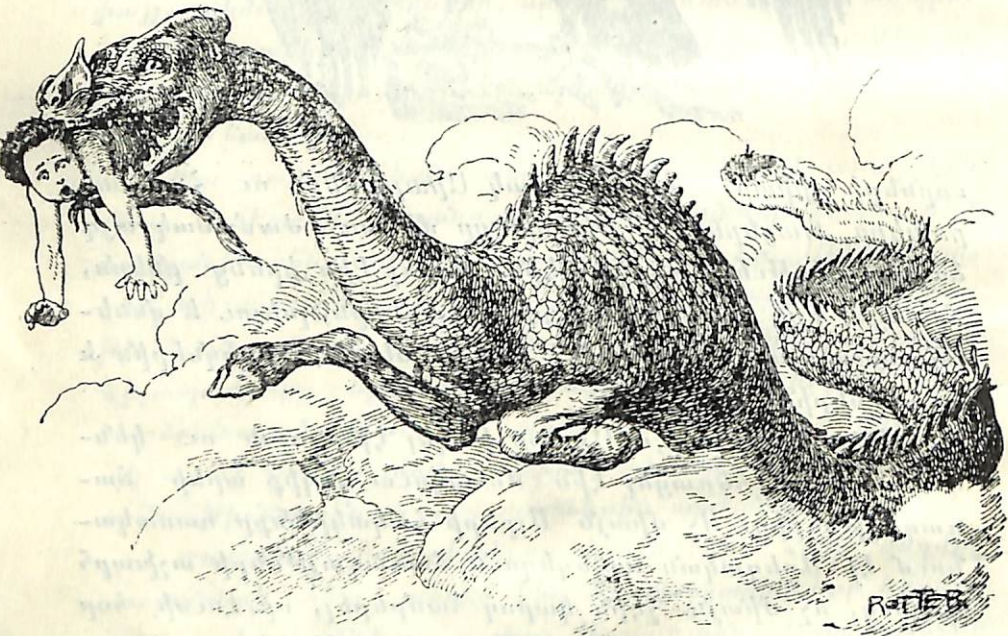

ւորների սիրտը, այլ նոյն իսկ Արալէզներն ու Համքարունները, Պայերն ու Ծիւաղները մի առ ժամանակ այդ ձայնից դիւթւել, հարբել էին, թողել էին իրենց բներն, մօտեցել էին այրերի, որջերի մուտքերին, լսելու և գննելու արշալոյսին ջրերի մէջ լողացողներին, երգողներին և պարողներին:

Միայն հրէշադէմ Ալքերը թողել էին լոյսն ու կենդանութիւնը հեռացել էին մօտալուս գալիք արևի ճառագայթներից: Ոչ միայն Ալքերի հակակրանքը սաստկանում էր Արեգական ոսկեգեղուն ճառագայթների աշխարհ գալուց, ոչ միայն չէին կարող համբերել, որ Լուսի հօր ջերմութիւնը տաքացնէ, բեղմնաւորէ, աճեցնէ ու զօրացնէ աշխարհի կենդանութիւնը, այլ նրանք փշաքաղում և ջղայնացած սրափում էին, երբ Յուշկապարիկները երգում ու նւագում էին, երբ կենդանութիւնը լսում հրրճւում և ծիծաղում էր այդ քաղցր նւագներից, եղանակներից և կաքաւումներից: Այն ժամին, երբ քնած ու մե-

ուած կեանքը կենդանացել ու գւարթացել էր, Ալքերը մըտել էին իրենց ստորերկրեայ մութ շրախորշերը և ծածկւել էին խաւարի մուռլ քողով, սպասելով աղջամուղջ վերադարձին:

Սրբազան աւագանների և լճակների մէջ կանգնած վիշապական ապտոածեայ արձանները ոչ միայն ծածկոյթ չունէին, ոչ միայն անոյշ ու վճիտ ջրերի շտեմարանների ամերը բուրջով ու ցանկով չէր պատած, ոչ միայն ուխտաւորների համար օթևաններ չկային, այլ նոյն իսկ Վիշապամայրը մեհեան չունէր, նրա պաշտամունքը բաց օդեայ էին կատարում: Աւագանները բոլորւած էին ուռի-

ներով, դալարներով, իսկ հեռուն՝ լեռնալանջերը ծածկւած էին մշտադալար մայրիներով, որոնք անդրադառնալով լճակների վճիտ ջրերի մէջ սքանչելի տեսարաններ էին կազմում:

Ուխտաւորների առաջընթաց խմբակն արդէն վաղ

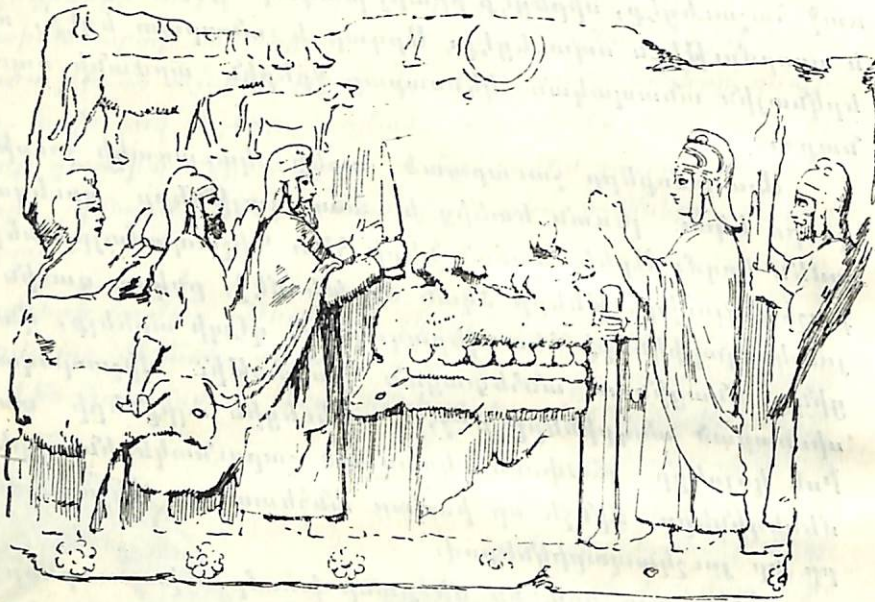
հասել էր աւագանների ափին, բլրակի մօտ վրանները բարձրացրել, մատաղների պղնձիկների տակ կրակը վառել, ծուխն ամպի նման երկինք էր բարձրացրել և սպասում էր կարաւանի հասնելուն: Ուխտաւորները թէև առաջ էին գնում, բայց միշտ գնում էին լճակի երեսին սահող մեղմիկ ալիքները սրտասարով սպասելով Վիշապամօր յայտնուելուն:

Յանկարծակի իշու ձկան մօրթի մէջ, ընկաւ գահին և խանուհի Անուշը նրտ վերադարձան դէպի արևելք, գնակատեց հեռուից երեսհետացան բազմաթիւ վիշապազանց ւացող յուշկապաի մէջ, ծածկեցին ալիքների տակէրիկների խումբը, որւմ կանգնած շարունակեցին իրենց ր իսպառ անհետացաւ Վիշապամայերով:

Ն մի քանի խումբ ուխտաւորներ ևս լճակների ափերին, որոնք նախորդրքերի վրայ չոքեցին գննելու Վիշաանհետանալը: Վիշապամօր ընծայւած րի ծաղիկները սփռեցին ծովի երեսուզմեցին և շարերգով վերադարձան սկ տաղաւարները, որոնք բարձրաերի սպասաւորները: Ուխտաւորները եցին, հասան քրմուհիներին և կոյսրք կանգնել, երգում էին Վիշապաման նւագներ:

Չօքեցէք և աղօթեցէք, մայրը գալիս է:

Յուշկապարիկները խումբը սաւառնում էր ջրերի ալիքների նման, օգաւրաց կռունկների նման և արագասան մօտենում էր լճակի ափին մօտ կուտակւած այն կղզի ժայռերին, որոնք կանգնած էին ուղղաձիգ, սուր սուր ծայրերը երկինք ուղղած: Յուշկապարիկների քայրքանոյշ

օրհներգով և մաղթանքով մաքրեց նրանց: Սպանդներն սկսեցին սրել իրենց արօյրէ դանակներն և պատրաստեցին զոճերը կատարելու: Սպանդունիք նախ կապկպեցին ցուլերին և գլորեցին գետին: Սպանդները իրար ետեկց կտրեցին ցուլերի վիզերը մինչև ոննաշարը: Սպանդապետը իրար ետեկց զինեց սեղան բարձրացրած ամեն մի գառ և ուր: Վերջը սպանդապետը վերցրեց նիզակը մօտեցաւ կապկպուած, կաշկանդուած վարագներին և ուժեղ հարուածներով ծակեց նրանց կողերը մինչև սիրտը:

Մտքով ժամեր տևեց այս զոհաբերութիւնը: Իրար ետեկց հասած ուխտաւորները ներկայացնում էին քրմապետին, քրմունիներին և սպանդներին, որոնց մատաղացուները ընդունում, օրհնում և մօտեցնում էին սեղանին կամ սպանդանոցին: Երբ զոճերը կատարուեցան, ջրկիրները իրենց տիերով մեծ եռանդով ջուր կրեցին լճակից և մաքրեցին ինչպէս զոհարանի վրայ թափուած կարմիր ա-

րիւնը, նոյնպէս սպանդանոցի արիւններն ու փորտախները, որոնք խսկոյն հեռացրին, տարան հորեցին հողի տակ, որ շաղափանւի ինչպէս նւիրական ջուրը, նոյնպէս անմահութեան օգը և Ոսկեմօր արգաւանդ հողը:

Այս միջոցին քրմապետը մաքուր ջրով սրովեց Սպանդներին, սպասաւորներին և ուխտաւորներին, երգեցիկ խմբերն առաջ եկան, թմբուկների, ծնծաղների, քնարների, տաւիղների, փողերի և շւինների օժանդակութեամբ, սկսեցին երգել ու փառաբանել Վիշապամօրը, Վիշապահօրը, Ոսկեմօրն ու սրանց հարագաններին, որոնք իրենց բերուաւոր շնորհներով քաղցրացրել էին կեանքը: Վիշապանէր կոյսերը խմբապար բռնած, շարան-շարան բոլորել մեծ շղթայ էին կազմել երգիչների, գուսանների շուրջը և թռչկոտում էին այնպիսի նազնւի շարժումներով, կարծես թէ սաքերը գետնից կտրած օգի մէջ էին պարուում: Կտր պարից յետոյ, կանգնում էր խումբը, նւագարաններին աջակցում իրենց երգերով և կարաւիչներին հրաւէր կարգում կաքաւելու և զւարթացնելու ուխտաւորների բազմութիւնը: Ուրախութիւնն ընդհանուր էր, ածնը ամենից պաշուած Վիշապազանց. ծեր ու մանուկ, պառաւ, մատաղահաս, զգացմունքով արբած ու ոգևորւած երգում էին: Դաշտի խաշոյ օգից լեռները բարձրացած և զովերը հասած ուխտաւորները զարձանում էին անապահան հով ու զով բարձունքում հրձում էին:

Արեգակի զօրացնալ ժամ ն Մնոյշ իշխանունին դարձաւ լէպի վրանները և հրաման տւեց սպասաւորներին, որ խսկոյն զոճի համար բերւած ուտելիքն ու զինին տեղափոխեն քրմունիների մառանները, որտեղից սովորաբար կերակրում ու կշտացնում էին երեք օր և երեք գիշեր ուխտաւորներին:

Սպանդունիները զոճերը կատարելուց, քերթելուց յետոյ, մինչև շամփուրների և խորտիկների պատրաստելը,

Երգեցիկ կոյսերը ձիւնի նման սպիտակ բէնէզները հագե-
րին, կապոյտ գօտիները մէջքերին, կանաչ երիզները ու-
սերից խաչք դարձած, գլուխները վարդերով զարդարւած

առաջ եկան նորանոր պարեր սկսելու: Կոյսերն երկու
դասի էին բաժանւած, կապուտ աչւի և ոսկէթէլ մագ-
ւորները, որոնք նւիրւած էին Անահիտին, այդ իմաստու-
թեան և հանճարի բաշխողին և սև աչեայ ու գիշերափայլ
մագւորները, որոնք ընծայւած էին Վարդեհեր՝ Աստղկան:
Սմբերն իրար դէմ երկու կիսաբոլորակ կազմեցին և ըս-
կսեցին կլոր պարը իմբական երգերով և նւագարանների
ձայնակցութեամբ: Նւագածուները իրենց քնարներով,
տաւիղներով, սանթուրներով, թմբուկներով, ծնծաղներով
մօտեցան խմբին և տեղաւորւեցան:

Գուսաններն երգեցիկների, նւագածուների հետ սկսե-
ցին իրենց օրհներգը, որոնք գովեցին Վիշապամօր դասեր
Վարդեհեր Աստղիկին, որին իսկապէս նւիրւած էր այդ
օրը—Վարդերի տօնը: Պարողուհիներն իսկոյն նագանի
քայլափոխով սկսան ամբողջ մարմնով շորորալ, նւագի ե-
ղանակի բաղխիւնների համեմատ, որոնց տեսքը, շարժ-
ւածքը և թռիչքը գրաւեցին ուխտաւորների աչքերն ու
սիրտը:

Գուսաններն երգերով պանծացնում էին Աստղկան
սէրն ու գորովը, պատկերն ու տեսքը, եռանդն ու աշ-
խոյժը, որոնցով մարդիկ ոգի ու զգացում ստացած ու-
րախ կեանք էին վարում: Այս զգացման շնորհիւ մարդիկ
երկիրը զրախտի էին վերածել, սիրոյ բոցերով իրար գըր-
կել ու զգւել, երջանկութեան վարդաստան էին թևակո-
խել հրճւալի ու բերկրալի օրեր անցնելու: Առանց Աստղ-
կան առատաբար բաշխած սիրոյ և զգացումների, կեանքը
տխուր և անտանելի էին գտնում, առանց նորա շնորհած
վայելքներին, մռայլ ու խաւար պիտի դառնային բնու-
թեան բոլոր տեսարանները: Ինչպէս Աստղիկն էր բաշ-
խում կենդանի ու վառ աչքերը, նոյնպէս Աստղկան շը-
նորհն էին համարում վարդագոյն այտերը, փղոսկրեայ
կզակները, շամամ ծծերը, նոճանման հասակը, կամար

ունքերը, փայլուն ճակատը, բաբախող սրածրը, ցնցող ջղերը և դողդողացնող մկանները:

Երգչուհիները միւս մասը, իրենց գուսաններով և կաքաւիչներով իրենց հերթին սկսեցին երգել Անահիտի հանձարը, նրա հնարագիտութիւնները, մարդկութեան տւած շնորհները, գեղեցիկ արւեստները, որոնցով մարդը դրախտի է վերածել անապատը, զարգարել է բիւր բարիքով և գոյնզգոյն ծաղիկներով ձորերն ու լեռնալանջերը, նոյն իսկ սպառաժի քարքարոտ կողերը: Որը գովում էր մուրճն ու կռանը, որը ներբողում կացին ու սղոցը, որը ուշք էր դարձնել տալիս կառքին ու սայլին, որը գովասանում արօրն ու խոփը, ձիու սանձն ու պայտը, նետն ու աղեղը, սանդերքն ու մաքուքը, նկարն ու արձանը, տաւիղն ու շւին, մի խօսքով այն բոլոր արւեստներն ու գործիքները, որոնք մարդը ձեռք էր բերել Անահիտի շնորհած հնարամիտ իմաստութիւնով:

Ամեն անգամ գուսանները մի տուն երգելուց յետոյ, նոյնը կրկնում էին պարողուհիները և ոգևորւած ետ ու առաջ տարուբերւում, ծածանւում էին իրար թեւանցուկ, ոգևորութեամբ գեղւած: Մեղմ գեփիւռը շոյում էր ոգևորում էր երիտասարդութեան ալ ու վարդավառ դէմքերը, մազերն ու կրծքերը, արևի պայծառ ճառագայթների տակ ցոլացնում էր նրանց հրացայտ աչքերը, ոսկեփայլ մազերը և ողորկ մորթերը:

Աստղիկի պաշտամունքի երկրպագուները բնագլին էին ստրկացած և քարոզում էին հետևել զգացումներին, իսկ Անահիտի սպասուհիները առողջ դաստոգութեանը բնագլից նախադասութիւն էին տալիս: Անահիտը Վիշապահօր մարմնացած հանձարն էր, Աստղիկը Ոսկեմօր զգացումների կենդանացած ախպարն:

Այս մրցումները և տեսարանները այնքան հրապուրիչ և զրաւիչ էին, որ եօթն օրւան ճանապարհ էին

կարում հազարաւոր ուխտաւորներ, շտապում էին, բարձրանում Վիշապահանց լեռնադաշտը, շրջապատում էին Զրաբաշխի և Կենսաբաշխի անդրինները և նրանց սպասին ընծայւած գուսանների, երգչուհիների և կաքաւիչների ուրախութիւններին հանդիսատես լինելու և հրճւանքին մասնակցելու:

Մինչ ուխտաւորները բոլորւել, հիացած գննում ու լսում էին վիշապանւէր կոյսերին, զբաղւած էին նրանց պարերով, ճառագայթեալ ժամին մատակարարներն առաջ եկան և ձողիկների վրայ շամփրած խորովածներ բաժանեցին ինչպէս հանդիսադիրներին, նոյնպէս և ուխտաւորներին: Սրանց հետևեցին սիւռտեղներով և տեփուրներով կարագ, խորիսի բաղարջ, կարկանդակ և գինի — օշաւրակ բաժանողները: Ոտքի վրայ կատարւած այս նախաճաշը երբէք արգելք չէր պարերի և նւագների անխափան շարունակութեան, ընդհակառակը, այդ նախաճաշով զօրացած, աւելի ոգևորութեամբ էին երգում, թռչկոտում և զմայլեցնում ուխտաւորներին:

Շառաւիղեալ ժամին մատաղն արդէն պատրաստ էր: Սպասաւորները բաժանեցին հանդիսականներին լօշի մէջ փաթաթւած թերխաշ մատաղի միս: Ցանկացողները իրենց պատանները թաց էին անում քարզաններով դրւած մատաղի աղաջրում: Մաքուր լեռնային օդում, անմահական աւագանների ափին ժողովուրդն ուտում էր, խմում էր լճակների սառն շուրը, իսկոյն մարտում և դարձեալ քաղցում: Բայց այնքան մեծ էր զոհւած արջառների, ոչխարների, ուլերի թիւը, որ անխնայաբար բաժանում էին և կշտացնում բոլորին:

Դեռ մատաղը չվերջացրած Վարդեհեր Աստղկան նւիրւած քառասուն ծիրանազգեստ կոյսեր, ուսերին սըփուած իրենց սաթանման մազերը, գլխները վարդերով պրսակած, մերկ վզերն ու զաստակները ժանգոտ ապակ

ուլունգների շարաններով զարգարած, նազանձեմ իջան բարձունքից, մտացյան նւագածուններին և սկսեցին իրենց երգն ու պարը: Գուսանները սրանց բոլորած կրկնեցին

Վարդեհներին նւիրւած բազմաթիւ տազեր: Երբ ոգևորւած փոխընդփոխ շարունակում էին պարը, կաքաւը, արևն արդէն երկնակամարի ամենից բարձունքում էր տեղ բռնած և օղը աստիճանաբար այնքան էր խստացել, որ մարգարտափայլ քրտնաշարով ծածկել էր գուսանների և կաքաւիչների ճակատները:

Այս միջոցին խումբ խումբ կոյսեր ու պատանիներ մի մի սափոր ու փարչ վերցրին ու սկսեցին սրսկել իրենց սիրելիների վրայ ու նրանց զովացնել, հովացնել: Անվերջ ջուր էին սրսկում իրար վրայ, աղաղակում, աղմղկում, փախչում, բայց ջրելուց ոչ ոք չէր կարողանում գլուխն ազատել:—Վարդեհներն է,—գոռում էին ու անխնայ սրսկում զով ջուրը ուռքից գլուխ: Երգիչները, կաքաւիչները, նւագածունները և ժողովուրդը առանց դիրքերը փոփոխելու շարունակեցին իրենց ուրախութիւնը մինչև հագուստների արևի ճառագայթների տակ չորանալը: Դեռատիներն ու պատանիները անվերջ ջուր էին կրում ու ածում ուխտաւորների գլխին, որոնք թուլացել կամ մտքերի մէջ սուղւել, մի կողմն էին քաշւել:

—Այսօր Վարդեհների տօնն է, խննդալու և պարելու օր է, գոռում էին ջուր սրսկողները, թռչկոտում և ցատկում: Այսօր մեր հովանաւորի տօնն է, վարդավառ է, պէտք է միայն երգել, պարել ու ծիծաղել, ոչ թէ թրմրել ու նիհրել:

—Երանի թէ այդ ջուրը երկնքից մաղւէր, հառաչելով պատասխանում էին ծերերն ու հասակաւորները, մենք էլ հոգով հրճւէինք:

Դեռահասներն այնքան ջրեցին ու թրջեցին ուխտաւորին, որ թռչւելուց աստուելու համար, բոլորն էլ գնացին մտան պարողների շրջանն ու սկսեցին նրանց հետ երգել ու ցատկոտել: Պարը տևեց մինչև արևի մայր մանելը: Թէև յետինքին ուխտաւորները բազմեցան դա-

լարի միայն ճաշելու, բայց չը դադարեց երգն ու նւագը, պարն ու կաքաւը: Արեւմտի ողբը նւագելուց յետոյ, մեծամեծ կրակներ շեռուցին ուխտաւորները իրենց վրանները մօտ, որոնց բոլորած մինչև կէս գիշեր երգեցին, նւագեցին և լսեցին գուսանների պատմութիւնները, որոնք պապերից լսածները անանդում էին թողնելին:

Յետին ժամին ամեն մի սիրահար դտու իր սիրեկանին, թողիքները տարածեցին գետին, ծաղկուն կարպետները վրաներն առին, ծածկւեցին ու ընկան քնեցան: Պահապանները կրակները գոլխրցուցին ու բորբոքեցին մինչև առաւօտ, մինչև Վարդամատի և Լուսոյ-հօր այցը, երբ ամենքն սթափւած, գիմեցին լճի ափ Վիշապամօր այցին արժանանալու: Բայց երեք առաւօտ Վիշապամայրն էլ չայցելեց ուխտաւորներին: Ամեն օր գոհեր կատարւեցան, գուսաններն երգեցին, կոյսերը, պատանիները կաքաւեցին ու պարեցին և զրւագեցին ինչպէս Վիշապամօրը, նոյնպէս և Վարդեհեր Աստղիկին ու Անահիտին: Երեք օր, երեք գիշեր կեր ու խումը շարունակեց, խնդացին ու հրճեցին ու օրհնեցին, ոչ շրթունքներն ու կոկորդը դադարեցան, ոչ սրունքներն ու ոտքերը յոգնեցան, ոչ էլ քնարներն ու տաւիղները լռեցին:

Բայց մի մոռյլ միտք յաճախ պատում էր ծերուկներին ու պառաւներին: Անընդհատ գննում էին լեռների կատարները, երկնքի բարձունքը, ոչ մի սպիտակ ամպ, ոչ մի կաթիլ անձրև, ոչ էլ մտախոտը, ջինջ էր երկինքը, պարզ էր լուսնկան և պայծառ արեգակը: Իսկ դաշտերում առանց ջրի ու թոնի մնացած բերքն ու այգեստանը ջրի կարօտ չորանում ու գեղնում էին, սպառնալով սովի մատնել Ուրարտա աշխարհին ամբողջ ձմեռը: Դեռատիները երգն ու ծիծաղը, նւագն ու կաքաւը չէին կարողանում ցրել չափահասների այս տխուր մտքերը:

Առիթից օգտւելով Անահիտի պաշտամունքի քրմա-

պետունին, երրորդ իրիկունը իր երգչուհիների, կաքաւիչների և գուսանների խմբով բարձրացաւ ամբիոն, շրջապատւած ժողովրդի մեծ բազմութեամբ և խօսեց շարադրած գիւցազներգութիւնը, որով յուզեց ու մրրկեց ուխտաւորների սիրտը: Նա սկսեց մի այնպիսի բնաբանով, որ բոլորի ուշքն ու միտքը կենսորոնացրեց դէպի իր նւագները: Նա իր խրոխտ ճառովը, գեղեցիկ դարձածներով և համոզիչ փաստերով ստիպեց ուխտաւորներին անվերջ իր արծարծած խնդրով զբաղւելու՝ և մտածելու միմիայն այդ հարցի մասին:

«Սուրամիտ մարդիկ, ես Վիշապահայրս

Ամպերն եմ կապել, անձրև չեմ շող տալ.

Մթթէ դուք անջուր կը շորցնէք ձեր հանդը.

Եթէ երկնքից անձրև չստանաք»:

Ամեն մի ընդհատումի այս քառեակը երգում էին գուսանները և քրմապետունին ազատ շունչ առնելուց յետոյ, երբ հանգստանում էր, նորից սկսում էր իր ընդհատւած ճառը:— «Դուք, — ասում էր քրմապետունին, — Վիշապահօր պատկերն էք, նրա հոգին ձեր կրծքումն է բնակրած, մթթէ նրա ուղեղի հիւլէներից ձեր գանկերում չեն տարածւած, որ դուք էլ խորհիք և ձեր կեանքը չը մատնէք պատահականութիւնների: Վիշապամայրը ձեզ շնորհել է լճակներ, ծովակներ և գետեր, դուք էլ հնար գտէք և ջուրն ուղղեցէք դէպի ձեր այգեստանները: Վիշապահայրը ձեզ առատ անձրև ու ձիւն է տալիս, դուք էլ մտածեցէք այդ շնորհից այնպէս օգտւել, որ կարողանաք կեանքը դարդարել և ազնւացնել: Միայն այն ժամանակ ձեզ վրայ հաշտ աչքով կը նայէ Վիշապահայրը, երբ դուք ձեր անապատները զրախտի վերածելու համար ջրանցքներ կը շինէք, քանքաններ կը փորէք և աւագուսներն ու կաւուսները ջրելով կենդանութիւնը կընդարձակէք, ամայութիւնը կը շէնացնէք:

X «Մինչև որ Գեղամայ լճից ջրանցք չփորէք և ջուրը չտանէք դէպի գաշտ, արապարներն ու անապատները դրախտի չվերածէք, երբէք չէք ապահովել ձեր կեանքը: Իսկ ապահովելով ձեր կեանքը, ընդարձակելով պարտէզները, այգիներն ու անտառները, պիտի զօրացնէք կենդանութիւնը, պիտի ընդարձակէք Վիշապահօր իշխանութիւնը. դուք պիտի աջակից և աշխատակից դառնաք նրա ցանկութիւնների կատարման:

«Ձեր պապերը հարիւր տարի առաջ Վիշապահանց աւագանների ջրանցքները շինեցին, ամբարտակները կառուցին, աշխարհքն ուրախացուցին, միթէ դուք այդ պապերի զաւակները չէք: «Եթէ ամբողջ գեղն ոտքի կանգնի, գերան կը կոտրի»: Ապա եթէ ամբողջ գաշտը փետատ վերցնի, ինչի սարը չպիտի ծակէ ու ջուրը չպիտի տանի դաշտի բամբակն ու այգին ջրելու:

«Խալդի զաւակներ, Խալդի որդիներ, դուք որ կտրել էք Վիշապահանց լեռների լանջերն ու ջուրը դաշտ հասցնելու համար եօթանասուըն փարսախ առու էք տարել, եթէ միաբանիք և վճռէք, մենք ձեզ առաջնորդելով Գեղամայ լճակի ջուրը դաշտ կհասցնենք, մինչև Արմաւիրի սահմանները:

«Եթէ սիրում էք երջանիկ և բարեբաղդ կեանքը, եթէ տենջում էք դրախտում ապրել, եթէ ձգտում էք առաջ գնալ, այսօր ուխտաւորներդ ուխտեցէք, անմիջապէս գործի ձեռնամուխ լինել և ջրանցքը բանալ: Վիշապամայքը այնպիսի անոյշ ու առատ ջուր է մատակարարել Գեղամի ծովին, այնքան անսպառ են նրա աղբիւրներն ու վտակները, որ այդ առակի ջրով կարող էք ոռոգել ու յագեցնել ամբողջ Ուրարտի լեռնադաշտը»:

Յուլակ իշխանը բարձրացաւ իր տեղից և մօտենալով քրմապետունուն ասաց.

— Ես ուխտ եմ գնում և խօսք եմ տալիս Վիշապա-

զանց բարձունքում, որ ամբողջ գիւղիս ժողովրդով—երեք հազար բանւորով, մեր փետատով ու բահով իննսունը մի օր ամեն տարի աշխատենք այդ սուրբ գործի համար և անմահական—անաբական ջուրը տանենք հասցնենք դաշտ:

Յուլակ իշխանին հետևեցին միւս գիւղատէրները, տիկիներն ու օրիորդները և ամենքը սիրով յանձն առին երեք տարի աշխատել և առուն փորել: Այս ուխտի վրայ սկսեցին գոհաբանական երգեր երգել, անոյշ զինին խմեցին և վճիռն հաստատեցին: Անահիաին ընծայւած կոյսերն սկսեցին իրենց վարդ պարը, ժողովրդի—ուխտաւորների հետ խառն, թուան ու թռչկոտեցան, երգեցին ու զւարթացան մինչև յետին ժամերն և ընկան զոյգ-զոյգ և մրափեցին:

Չորրորդ առաւօտը դեռ չբացւած ամբողջ երկինքը ծածկւեց մռայլ ամպերով, ոչ միայն Վիշապահանց բարձունքը, այլ նոյն իսկ գաշտի շրջակայ բոլոր լեռները մինչև Բարդոզ,—Սուկաւէտ, Արագած ու Չարիշատ մըթնագնել էր երկինքը: Թէև մէզն ու մատախուղը պատել էր ուխտաւորներին, անձրևը սպառնում էր նրանց թրուչել ու տղկել, բայց ցնծութեան չափն ու սահմանը աւելի ոգևորիչ էր, քանի որ Վիշապամայրն հաշուել էր ժողովրդի հետ, Վիշապահայրը ամպերը մղել էր դէպի գաշտերը և շուտով ոռոգելու, վերակենդանացնելու էր բոյսն ու բարին, անասունն ու կենդանին: Լուսաբացին երկու ժամ մնացած սկսեց յորդ անձրև տեղալ ոչ միայն Ուրարտայի գաշտում, այլև Շիրակում և շրջակայ բոլոր սարահարթերում: Երեք ժամ այնքան անձրև տեղաց, որ ամբողջ երկրի բուսականութիւնը թարմացաւ, գեղնած ծառերը դալարեցան, պտուկները ուռձացան, խոտերը զւարթացան, բանջարները տոգեցան և անասունների ձարակը հրապուրիչ և սննդալի դարձաւ:

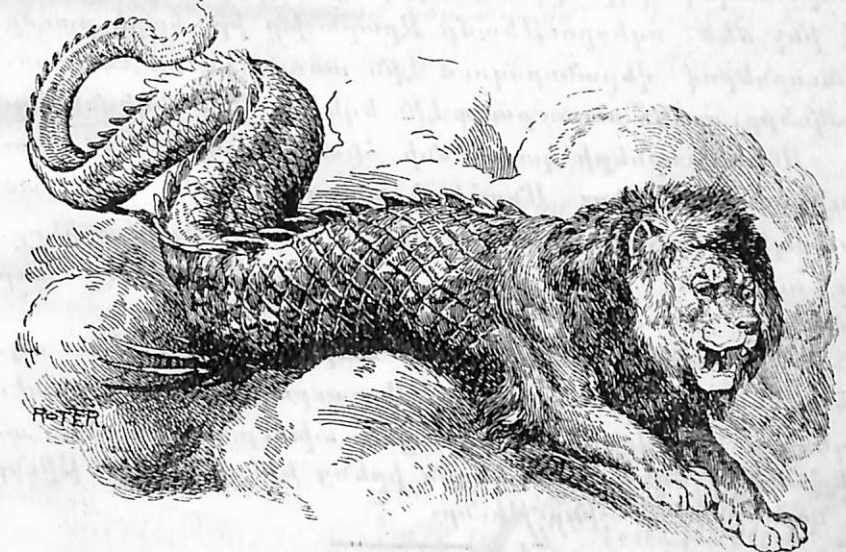
Ուրախութեան չափ ու սահման չը կար:
 Ամեն բերան օրհնութիւն էր կարդում, ամենքն էլ
 ցնծում էին և աղօթք մըմնջում Վիշապամօրն ու Վի-
 շապահօրն, որ աշխարհ լքցրել էին բիւր բարով: Լոյսի
 հետ միասին նոր կեանք, նոր կենդանութիւն էր աշխարհ
 եկել և մարդու ճակատի մօայլ կնճիոնները ցրել ու ան-
 հետացրել: Հրճւանքն հասել էր զագաթնակէտին, երբ ա-
 ոււօտ արեւի ճառագայթները պատառեցին ամպերն և ի-

բենց սսկեգեղուն փայլով աշխարհը խնդացրին: Ծիրանի
 գօտին պատանջ երկրի վրայ եօթը գոյնով, եօթանասուն
 եօթը տեսակ ցնծութիւն և ուրախութիւն աշխարհ բերե-
 լով: Ամեն շրթունք, ամեն բերան միևնոյն խօսքերն էին
 կրկնում:

— Աշխարհը լիացաւ, կեանքը վերածնաւ, Անոյշ մայ-
 րըն հաշտեց ժողովրդի հետ:

Վիշապագանց քրմունիները պատգամ բերին ժողո-
 վրդին, թէ Վիշապամայրը ընդունել է նրանց գոնեքը,
 հաշտել է այն ժողովրդի հետ, որն ուխտել է անմիջա-
 պէս գործի ձեռնամուխ լինել և Գեղամայ ծովի ափերից
 առու տանելու գէպի Արմաւիր: Ամեն մարդ ոգևորւած
 այդ աւետիսից, նորից ու նորից կրկնեց իր ուխտը և
 խոստացան անհնարինը հնարաւոր դարձնել և անմահական
 շուրը դաշա իջեցնել:

«Վիշապահայրը հրամայել է Վիշապառիւծին հալածել
 Վիշապաբաղին, երկնային սղորմութեան զոները բաց
 թողնել, որ մարդը վրէժի յաւիտենական կորստից, եր-
 կիրն ազատւի անապտոտանալուց», ասում էր քրմապետի
 մունետիկը ման դարով ժողովրդի մէջ:

120

Այս պատգամներից յետոյ ուխտաւորները նորանոր գոհաբերութիւններ կատարեցին, ամենքը իրենց զարդերը բաժին տւին ջրաբաշխական գործին, որ հսկեն, առուները մաքրեն, վերանորոգեն և սկսեն նոյն առուի գործն առաջ տանել, որպէսզի առատ ջուր հասնի մինչև դաշտերը, ծառաւի չմնան այգեստաններն ու բանջարանոցները:

Երեք օր և երեք գիշեր ընդհատումներով և շող արեգակով անձրև տեղաց, աւազանները լցւեցին, լքցրին ուրախութեամբ յուսակաւոր ժողովրդի սիրտը: Երգիչները, կաքաւիչները, գուսաններն ու նւագածուները առանց ուշք դարձնելու տեղացող անձրևին, փայլակին ու որոտին, անվերջ երգում ու պարում էին, ժողովուրդն էլ նրանց ձայնակցում ու թռչկոտում էր: Կերան, խմեցին, գւարթացան, վերակենդանացան և եօթերորդ օրը ուխտաւորները հաւաքեցին իրենց վրաններն ու մաղախները, բարձին գրաստներին և ճանապարհ ընկան դէպի իրենց դաշտերը:

Նւագածուներն ու երգիչները ուխտաւորներին ընկերակցան, իրենց երգերով ու պարով առաջնորդեցին նրանց մինչև Գեղարդի սահմանները, ապա բաժանւեցին իրարից: Մինչև ժողովուրդը իջնում էր բարձունքից, նա տեսաւ թէ ինչ մեծ ոգևորութեամբ Զրաբաշխը իր հարիւրաւոր բանւորներով վերանորոգում էին առուներն ու ամբարտակները, որոնք քարուքանդ էին եղել վերջին հեղեղներից:

Ուխտաւորների կարաւանի հետ Վիշապագանց բարձունքից ցած իջաւ Անահիտի պաշտամունքին նւիրւած քրմապետը իր հետևորդներով, դիմեց Գեղամի ծովը, ափերը, որ ուրւագծէ այն անցքը, որտեղից շինւելու էր նոր ջրանցքը, դաշտը ոռոգելու համար:

Երբ ուխտաւորները մտան դաշտը, հանդերն ու այգեստանները փրկւած տեսան: Այս ուրախութիւնն այնպէս ոգևորեց ժողովրդին, որ մոռացան տխուր անցեալն ու աւելի ուրախացան իրենց երկրի մշակութիւնը և զարգացումը:

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱԶՔԻ ԸՆԿՆՈՂ

Պատմագրութիւններ արագում այլ և այլ հանդիսներում և լրագրներում

Ա. Պատմական

1. Ով է Իսլամի խալիֆը Մշ. 1895 թ. № 110—119
2. Օսմանեան պետ. 600-ամեակը Մշ. 1896 թ. № 31
3. Հաւթեան Պարս. վիճակը Մշակ 1897 № 37—38
4. Պարսկաստանի քրդերը Մշ. 1899 № 212—221
5. Իսլամ և ըէֆորմ Տարազ 1898 № 2—16
6. Կարաձատիր. հարկը Պարս. Գեղ. 1903 № 1—10
7. Հալաձանք Բաբիզմի դէմ Տար. 1903 № 25—32
8. Իմամաթ-Շիա կղերը » 1904 № 2—18
9. Թաղախաթ » 1905 № 29
10. Բաբիզմ և Բէհաիզմ նոր աղանդ Լուսնայ № 3—8
11. Հողատիրութիւնը Կովկասում Ալէք. 1906
12. Ռայա, քրիստ. վիճ. Իսլամի իշխ. մէջ Ալէք. 1906
13. Քան տարի յետոյ Սուրհանդակ 1909
14. Ղօշա-Վանք Լուսնայ 1909 № 1
15. Տեկոս Ախտրեան 1909 № 23
16. Турецкая конституция. Русская Мысль 1908 № 8
Младотурецкое движение и возобновление Конституции Оттоман. Империи.
17. Али-Аллахиты Александрополь 1909
18. Энджумены Тердиейъ, Новыя политическ. теченія въ Персін, С.-Петербур. Вѣдом. № 1, 1911

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՊՏԱՆԻ ԿՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
 7/31-1922
 ԵՐԵՎԱՆ, ԱՅՏՈՒՄ 1922

Բ. Կ Ե Ն Ա Ա Ղ Ր Ա Կ Ա Ն

1. Թռչնիկ Տարագ 1895 թ. № 33.
2. Տ. Չուհաջեան » 1898 թ. № 21
3. Կարա-Մուրզա
ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԻՒՆ 2. Հայր. 1902 թ. № 130
4. ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐ Գեղրնի 1902 թ. № 5—6
5. ՈԳԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆ Աղբիւր 1902 թ. № 6
6. Մուրադ Եր. Հյ. 1903 թ. № 25—36
7. Նիզամի-Սալթանէ Ալեքսանդրապոլ 1906 թ.
8. Գծեր Հայրիկի կեանքից Խաթաբ. 1908 № 36
9. Սաթթար-խան Ախուրեան 1908 № 69 80
10. Իզմիրլեան, Երկաթէ Մարգը Սուրհ. 1910 թ.
11. Շիրվանդադէ XXX ամեայ յորել. 1911 թ.
12. Мамедъ-Али Ханъ Александр. 1909 թ.
13. Рахимъ Ханъ 1909 ւազ. «Баку» 214—242
14. Баѳъ и Беха Тифлисѳ 1910 թ.

«Ազգային գրադարան»

NL0322850

27226

